Verslag

Informatiebijeenkomst Intensieve veehouderij Maaspoort Venlo 18 oktober 2007

Commissie Platteland in Uitvoering
in samenwerking met de
Wageningen Universiteit en Research centrum.

Het verslag is geen 100% weergave van de presentaties, maar bevat de belangrijkste punten en geeft in combinatie met de sheets een volledig beeld van de informatieavond.

Opening

De heer Jef Mares, voorzitter Commissie Platteland in Uitvoering

Welkom namens de Commissie Platteland in Uitvoering. Gedeputeerde Staten van Limburg hebben deze commissie ingesteld als opvolger van de Reconstructiecommissie en de Commissie Vitaal Platteland. Platteland in Uitvoering en zeker de intensieve veehouderij is een heel actueel onderwerp, waar iedereen momenteel bemoeienis mee heeft. Zeker in Noord- en Midden-Limburg waar de intensieve veehouderij sinds jaar en dag gevestigd is. De intensieve veehouderijsector maakt een enorme ontwikkeling door, die dynamiek uitstraalt en waarbij de sector alle aandacht heeft, waar iedere burger kritisch meekijkt. Die sector staat vanavond voor het voetlicht, zoals die ook vanmiddag in de Tweede Kamer weer alle aandacht kreeg. De bedoeling van vanavond is u informatie te verschaffen over de intensieve veehouderij. We kunnen vanavond terugvallen op de Wageningen Universiteit Research Center. De bedoeling van deze avond is niet om uitgebreide discussies te voeren of statements af te geven. U kunt vanavond informatie vergaren en vragen stellen om daarmee uw eigen standpunt te bepalen. Waarbij het ook duidelijk zal zijn dat de wetenschap ook niet alles weet. Ik hoop dat u ons wilt volgen en dat we geen discussie krijgen van voors of tegens. Om dit in goede banen te leiden hebben we een gespreksleidster, Anouk Courage. Zij zal u als gespreksleidster door de avond leiden, de sprekers aan u voorstellen en na de pauze zal ze het gesprek en de discussie leiden. Ik wens u een leerzame avond.

Science for impact

Prof. dr. Martin Kropff, rector magnificus en vice-voorzitter Wageningen UR

De algemene rol van de wetenschap noemen we science for impact. Wij willen een verschil maken door middel van wetenschap. Hierop zal ik in grote lijn ingaan, waarna de deskundigen na mij specifiek zullen ingaan op diverse aspecten.

Sheet belangrijke trends
De wereldbevolking neemt toe, de vraag naar voedsel neemt toe. Gezonde en veilige voeding is gewenst. Voedsel veilig laten zijn is niet zo eenvoudig. Zoet water is een groot probleem, schoon en hygiënisch water is niet overal beschikbaar. Er dreigt een tekort aan energie. Allerlei politici doen uitspraken over 'bio fuels'. Al Gore heeft de Nobelprijs gewonnen samen met IPCC. We vinden het blijkbaar erg belangrijk. Al Gore heeft wetenschappelijke kennis over klimaatverandering in een politiek kader gezet. Wereldwijde epidemieën steken de kop op. Dierenwelzijn is een issue, net als mest en milieu. Zaken waar we al lang mee bezig zijn. Voor wie denkt dat onderzoek ver bij mensen vandaan staat: wij verrichten onderzoek van de genen tot aan de gezonde voeding.

Sheets gezonde voeding en leefomgeving
Voedingsproductie is ons eerste domein. Daarnaast doen we onderzoek naar de leefomgeving, ook naar natuur, zee en water. Wageningen Imares is gericht op de marine omgeving. Alterra is gericht op ruraal en natuur. Maar dat alles staat in relatie tot de mens. We werken aan gezondheid, lifestyle en aan levensomstandigheden. Wereldwijd is er een samenhang tussen deze drie domeinen.

Sheet missie WUR
We hebben een missie. Dat is uniek voor een universiteit. De missie luidt: onderzoek naar de kwaliteit van leven en de bronnen die de natuur biedt met als doel om dit te verbeteren. Het is een stukje wetenschap voor uw allen.

Sheet de Wageningse benadering: biologische dimensie
De kern van de wetenschappelijke benadering is dat problemen bestaan op verschillende schalen. Planet, ecosystemen, organismen, cel en uiteindelijk gen en molecuul. Topwetenschap bedrijven we op deze niveaus, waarbij het gaat om het verbinden van elementen. Hoe melkgift samenhangt met de genetische informatie van de koe. Hoe ecosystemen functioneren gebaseerd op kennis van onderliggende organismen. Hoe kunnen we van planten en dieren producten maken die we kunnen consumeren. Dit is bezien vanuit technische en biologische wetenschap.

Sheet de Wageningse aanpak: sociale dimensie
De mens is meer dan een consument. Als burger vinden we iets en als consument doen we iets anders. We kiezen toch vaak voor goedkope producten. We hebben niet genoeg aan bètawetenschappen. Sociale wetenschappen zijn ook essentieel. Welk effect heeft dat op de producten en welke impact heeft dit op de samenleving. Sociale wetenschappen en biologische wetenschappen. Denk bijvoorbeeld aan gezinssociologie, begrijpen hoe dit functioneert. People, planet and profit. Goed zijn voor de mensen, welzijn en profit, hebben we lang vergeten.

Sheet kracht van NL agrofood en innoveren doe je samen
Ondernemers die duurzaam werken is belangrijk voor de 'profit'. Die samenhang moet bestudeerd worden. We zijn trots op de Agrofood sector. Een hoog opleidingsniveau en een goede kwaliteit van MKB, ondernemers en grote bedrijven. Het is breder dan agrariërs alleen. De export is enorm. Aan 600.000 mensen biedt dit werkgelegenheid. Bloemen hebben bijvoorbeeld een omzet van 6 miljard euro. Veehouderij in Nederland is op wereldschaal een voorbeeld. Maar het kan altijd beter. Onze ondernemers willen dat ook altijd. De kennis gaat via technologie naar ondernemers. Maar onderwijs en innovatie gaat samen met de ondernemers.

Sheet mijn stelling toen en nu
Ik was bezig met effecten van luchtvervuiling op planten tijdens mijn promoveren. Ik poneerde een stelling. Dat ging over de rol van de wetenschap. Onderzoekers maken zich ongeloofwaardig als ze de onderzekerheden niet helder presenteren. Mensen kunnen heel goed beslissingen nemen op grond van de informatie die ze krijgen. Stel je voor, je woont in Wageningen en je bent op vakantie in Zuid-Limburg. Er bestaat volgens Erwin Krol 80% kans op storm over Wageningen. Voor niemand is het dan een probleem om een besluit te nemen. Maar mensen willen wel graag weten hoe dat in elkaar zit

en hoe die modellen in elkaar zitten. De wetenschap is geen actiegroep of politieke partij, maar probeert de informatie zo goed mogelijk neer te zetten.

Sheet vragen regio Zuid
Wat zijn de vragen in Zuid-Nederland?
- Duurzaam gebruik ruimte en hulpbronnen?
- Economie stimuleren: gezonde agribusiness?
- Kansen voor primaire productie
- Hoe voorsprong krijgen/behouden?
- Kostenefficiënt produceren?
- Nieuwe producten?
- Wat te doen met/te maken van afval?

Sheets de rol van Wageningen
De wetenschap heeft verschillende dimensies. Belangrijk is de oplossingsruimte te vergroten met nieuwe technieken. Ondernemers kunnen dan besluiten welke nieuwe stappen ze zetten. Dat vergt samenwerking met de wetenschap.

Sheets biobased economy en biocascadering
Het leven op aarde komt uit fotosynthese voort, planten leggen CO2 vast en dus zonne-energie. Iedereen leeft van de CO2 die wordt vastgelegd in suikers. Planten, dieren en mensen. Fotosynthese wordt gebruikt voor voedsel en voor voer. Wat over blijft gebruiken we voor fijnchemie en om materialen van te maken. Bij de verwerking heb je afval en bijproducten, waar je dan weer energie van kunt maken.

Sheets kringlopen sluiten biedt nieuwe kansen en een voorbeeld glastuinbouw - visteelt
Ook uit veehouderij heb je een reststroom. Door mest te gebruiken, sluiten we de kringloop. Dat willen we ook wereldwijd. Wat zijn ideeën? Is het niet mogelijk sectoren te koppelen? Glastuinbouw aan varkenshouderij of de varkenshouderij aan de visteelt. Dat maakt het mogelijk de ruimte beter te gebruiken en kunnen mineralen hergebruikt worden.

Sheets ontwerpen van nieuwe concepten, van bedreiging naar kans, vooruit kijken
Er zijn ook nieuwe concepten op gebied van milieu, welzijn, landschappelijke inpassing en logistiek. Transport is een groot probleem in Nederland. Allerlei issues spelen een rol. Peter Smeets zal hier op door gaan. De uitdaging is om ook in dit soort sectoren van bedreigingen kansen te maken. De energieprijzen begonnen al in de jaren '80 omhoog te gaan en nu is het nog duurder. Sindsdien zijn er kassen ontwikkeld die energie produceren. Op dit moment hebben we een kas die energie produceert. De technieken zijn er bijna om dit te ontwikkelen. Binnen de niet-grondgebonden sectoren produceren we veel mest. Ook hier ligt een uitdaging om met een oplossing te komen, waarbij de wetenschap een handvat kan bieden.

Sheet: de toekomst, samen innoveren
Innoveren kan niet vanuit alleen technologie, stakeholders of overheid. Mensen moeten samenwerken. Bewoners kunnen ook samenwerken. Dan realiseren we meerwaarde. Maar we zien nog steeds scheidslijnen van denken en in de manier van aanpak. Het streven is gericht op echte integratie. Probeert elkaar te begrijpen. Dat is mijn algemene boodschap. Samenwerken en samen kijken naar de issues.

Kansen en bedreigingen bezien vanuit de dierwetenschap

Dr. ir. Karel de Greef, Animal Sciences Group Wageningen UR

Sheets APP en megabedrijven en emotie versus ratio
Een dierwetenschapper word geacht iets te weten over dieren en hun omgeving. Hoe kunnen we de omgeving van het dier zo maken dat ze er van profiteren. Het gaat hier vooral over varkens en het gaat ook over de maatschappelijke omgeving rondom varkenshouderij. Dat is behoorlijk actueel. Emotie en ratio proberen we te scheiden. Dat is onmogelijk, want emotie doet er ook toe. Fact and figures is een handige methode om het ergens over eens te zijn. Ik houd het bij facts and figures.

Sheet: grootschaligheid: hoofdlijn van de presentatie
Grootschaligheid is de hoofdlijn van de presentatie. Ik wil daarbij ingaan op gezondheid. Ik ben geen veterinair en geen humaan gezondheidskundige, maar van dierenwelzijn meen ik iets meer af te weten. De bedreigingen en de winst- en verliesrekening wil ik met u doorspreken.

Sheet: Grootschaligheid: wat speelt er?
Een groot bedrijf heeft invloed op de omgeving en dat leidt tot lokale problemen. Dat kan een intensieve veehouderij, een koekjesbedrijf of een autobedrijf zijn. Het is in ieder geval overlast. Stank, stof, ziekmakers, transport en omgevingskwaliteit. Er zijn er nog meer, maar meestal gaat het over deze items. Bij grootschalige varkensbedrijven gaat het niet alleen over lokale overlast, maar gaat het ook over systeemproblemen. Grootschaligheid is voor een deel van de samenleving een probleem, zie ook de Tweede Kamer en de landbouwbegroting. De omgang met natuur en dier staat onder druk.

Sheet: grootschaligheid
Het gaat om de impact op de omgeving en op de lokale aspecten. Eerste punt bij argumenteren is proberen de feiten te duiden, waar ze vandaan komen en waar ze naar toe gaan. Mensen hebben moeite met de intensieve veehouderij, zowel locale problemen als systeemproblemen. Beide sets hebben te maken met een clash van de industrie met haar omgeving en met haar maatschappij (waarvan de varkenshouderij dus een onderdeel is). Er is sprake van angst, hinder en zorg over de voortgaande verwording van ons voedselproductiesysteem. 'Our daily bread' is een film die laat zien hoe onze voedselproductie werkt. Het is zelfs schokkend om te zien hoe een olijfboom wordt geschud.

Sheet: kijken vanuit het bedrijf
Varkenshouderijen worden groter. Vroeger waren er 1400 varkens. Maar het is nog steeds een ambacht, een deel van de cultuur. Boeren zijn er trots op, ze zijn onderdeel van de groene ruimte. Schaalvergroting kent een beheersingsparadigma. We moeten het controleren. We stoppen ze in een hokje, vaccineren ze en geven ze voedsel. De biologische sector is een kleine correctie hierop. Er is sprake van een kostprijsoriëntatie, produceren voor de laagste prijs. Bedrijven worden steeds meer gesloten. Uit hygiëneoverwegingen mogen ramen niet open en is bezoek niet welkom. Mest verwerken we en met luchtwassers voorkomen we overlast. Varkens komen niet meer buiten, waardoor de binding met de omgeving minder is. Maar er wordt wel met dieren omgegaan. En dieren hebben een hoge status, hetgeen niet typisch is voor Nederland maar voor de westerse wereld.

Sheets grootschaligheid en emissie
Emissie van stank, fijnstof, ammoniak, mest en broeikasgassen. Het worden steeds meer gesloten systemen, maar de hoogte van de emissies hangt af van het ontwerp van het stalsysteem. Er zijn veel ontwerpen mogelijk, tot bijna 0-emissie. Of je zet het neer zoals nu nog standaard, met een reductie van de emissie. Nieuwbouw is winst. Meer grootschaligheid is minder emissie. Luchtwassers is een voorbeeld. De lucht wordt gewassen. Winst? Het is haalbaar, maar het hoeft niet te gebeuren want nogmaals, dat ligt aan het ontwerp.

Sheet humane gezondheid
MRSA, ziekenhuisbacterie: varkenshouders hebben meer antistoffen hier tegen. Er werd in het verleden kwistig met antibiotica omgaan. In hoeverre is er een angst voor verspreiding MRSA? Ik heb bij collega's geen onrust kunnen bespeuren.
Salmonella: geen punt qua grootschaligheid. Salmonella gaat niet via de lucht. Alleen via vlees als het niet goed wordt verhit.

Influenza/vogelgriep: veel wezens leven dicht op elkaar en dichtbij de bevolking. Als er meer dieren op een kleinere ruimte zitten is er theoretisch een hogere kans op influenza. Er kan een influenza ontstaan die naar mensen overgaat. Bij varkens is de kans kleiner, maar niet uit te sluiten. Als een bedrijf gezonder wordt, en dat is wel de trend, dan is er meer beheersing en minder kans op verspreiding. De winst bij schaalvergroting is onduidelijk, want in theorie kan je het niet uitsluiten. Een viruspool is wel te ondervangen. Ik kan me voorstellen dat dat als ontwerpeis wordt meegenomen omdat virusverspreiding een groot effect kan hebben.

Sheets over dierenwelzijn
De stal bepaalt het dierenwelzijn. Nieuwbouw geeft op de korte termijn welzijnwinst. Is schaalvergroting op langere termijn winst? Onduidelijk, dat ligt aan de bouw van de stal. Als een bedrijf bouwt volgens wettelijke eisen dan is er geen nadeel en geen voordeel. Verdergaande maatregelen moeten ondernemers willen en economisch ook kunnen.
Wat is dierenwelzijn? De WUR heeft meegedacht in de formulering van dierenwelzijn, waarbij 3 categorieën zijn onderscheiden: ongerief, dieren niet "respecteren" en afschuw wekken. Lijden de dieren meer in een flat? Of respecteren we de dieren minder? Maakt het ons mensen uit en de dieren niet? Het gaat volgens dierenwetenschappers altijd om de kwaliteit van de dieren, maar ook de mening van mensen doet er toe. Al eerder is in de wetgeving vastgelegd dat slachten niet vanaf de openbare weg zichtbaar mocht zijn. Omdat het afschuw wekt. Mensen namen er aanstoot aan.

Sheet dierenwelzijn A voorkom ongerief
Ongerief, ziektes bij dieren, verzorging schiet te kort, dieren hebben pijn en ongemak. De boodschap is: zorg voor goede huisvesting in maximale zin en voldoe aan de varkensbehoefte in een stal. Economisch is het haalbaar, maar moeilijk. Denk ook aan de verzorging, aan de menselijke factor van dierenwelzijn. We hebben een zorgplicht en dieren zijn afhankelijk hiervan. De verzorger staat onder druk, heeft minder tijd, moet de aandacht verdelen over meer varkens. Het blijft toch een kwestie van vakmanschap, waarbij loonarbeid niet altijd goed is zoals in de Verenigde Staten bleek. Dat is een nadeel van schaalvergroting. Maar het is wel op te vangen. Denk aan HRM (Human Resource Management), goed zorgen voor personeel en opleiding. In dat opzicht is het zorgwekkend dat er weinig masters voor agrarische opleidingen zijn en het aantal studenten keldert.

Sheet dierenwelzijn B&C: met respect en aan te zien
Ons ideaalbeeld botst met de werkelijkheid. Varkens die wroeten in het weiland, dat past niet bij de werkelijkheid. Wat we nu zien is onnatuurlijk. Los van of het varken lijdt of niet. Wij beoordelen het als onnatuurlijk. Levert schaalvergroting op dit punt winst op? Nee, er is verlies. Verdere intensivering en industrialisering staat haaks op het ideaalbeeld. Het zal varkens een worst zijn maar de mens niet.

Sheets samenvattend dierenwelzijn A + B + C
Er is winst. In huisvesting. Ook in grootschaligheid. Dierverzorging staat onder druk, maar de techniek biedt er kansen in. Diergezondheid, er zijn kansen, mede door isolatie. Met minder moeite kunnen ze gezonder zijn. Het uiteindelijke effect ligt wel aan het ontwerp van de stal.
Industrialisering/intensivering is de onlosmakelijke consequenties van schaalvergroting. Gezondheid hangt af van de invulling. Voor wat betreft welzijn zijn de faciliteiten niet erg schaalgevoelig. Zorg is wel een aandachtspunt. Vanuit burgerperspectief is schaalvergroting achteruitgang.

Sheet grote bedreigingen ; winst / verlies
Verlies- en winstrekening: er zijn geen grote bedreigingen. Op dierniveau is winst te halen voor dier en milieu. Verlies is er voor de omgeving door de lokale effecten (puntbelasting). 'Not in my backyard'.
Vanuit maatschappelijk perspectief is schaalvergroting van varkenshouderij een bedreiging van het draagvlak.

Relatie schaal - duurzaamheid in de intensieve veehouderij

Dr. ir. Ge Backus, Social Sciences Group Wageningen UR

Sheet inhoud
Ik ga in op de agrarische economie en wat dat betekent voor de grootschalige intensieve veehouderij? Wat is de relatie tussen de schaal en duurzaamheid. Ook in de internationale context. De wereldvoedselvoorziening, het energievraagstuk, bedrijfsgroottestructuur, waar hebben we het dan over? Er zijn veel discussies over megastallen, over gezinsbedrijven die weg gaan. Dat probeer ik een plek te geven. Met aandacht voor de ontwikkelingen in de tijd, de vergelijking tussen glastuinbouw en varkenshouderij en inkomen en bedrijfsomvang. En met monitoring van milieu- en grondwaterkwaliteit.

Sheet wereldvoedselvoorziening:
We hebben 4 x de aarde nodig om in 2050 onszelf te voeden. Welvaartsgroei in Oost-Azië, en verdubbeling van wereldvleesconsumptie tussen 2000 en 2050. Land en water zijn schaars. Er zijn erosieproblemen in bijvoorbeeld China. Grondstoffen worden geïmporteerd uit Latijns-Amerika. De groei is 32 miljoen naar 40 miljoen ton per jaar, waarbij Nederland mondiaal erg klein is. De vraag is of we de aarde duurzaam georganiseerd krijgen, zodat komende generaties ook gevoed kunnen worden. Milieuwinst, zoals het terugdringen van emissies, wordt vooral bereikt door technologie. Gedragsverandering is nog niet op niveau van consumptie. Via beleid kunnen we incentives afgeven. Maar op gebied van consumptiegedrag is dat lastiger.

Sheet omvang zeugenbedrijven
Het karakter van varkenshouderij is nog steeds gezinsbedrijven. In 1990 was er 10% betaalde arbeid, dat is nu 20-25%. Verder is de context voor Denemarken en Nederland om producten voor de internationale markt af te zetten en te produceren.

Sheet bedrijven naar nette grootte-eenheden
Als we hokdieren, waarbij we ook pluimvee meenemen, vergelijken we met tuinbouwbedrijven wordt duidelijk dat de schaalvergroting in de glastuinbouw verder is doorgegaan.

Sheet netto bedrijfsresultaat varkensbedrijven
Het totaalplaatje blijft altijd hetzelfde, ook bij verschuivende schaalgrootte. Grootschalige bedrijven halen gemiddeld netto een hoger bedrijfsresultaat, met dien verstande dat binnen een categorie een spreiding van resultaat is. Juist deze bedrijven met betere resultaten hebben de middelen om in milieutechnologie te investeren.

Sheet kengetallen milieubelasting landbouw
Hoe staat het ervoor en hoe heeft het zich ontwikkeld? In de jaren '70 zijn we begonnen met meten. Er was sprake van een stikstof en fosfaatoverschot. Dat was onder de commissie Latijnhouwers. Daarna is milieubeleid geïntroduceerd met beperkingen voor veehouderijen. Nu worden er lezingen gehouden in China, waarbij we onze ervaringen meegeven. Aan de overschotten en uitstoot in Nederland zie je dat het beleid effect heeft gehad. Maar we moeten streven naar meer en beter. Wat vrachtbewegingen betreft wordt de helft veroorzaakt door vervoer van mest, een derde is voertransport en een zesde is dierentransport. Door aan mestverwerking op locatie te doen kan enorme reductie bewerkstelligt worden. 10 tot 20 procent, afhankelijk van de snelheid van ontwikkelingen in bedrijfsgroottestructuur.

Slotsheet
De wereldvleesconsumptie blijft groeien. Duurzame oplossingen vragen om een bovenlokale uitwerking. De schaalvergroting is onvermijdelijk. Op consumentenniveau wordt onder de 14% van het inkomen aan voeding uitgegeven. Vroeger was dat 30%. Dat is een dominante trend. De trend van schaalvergroting sluit diversiteit echter niet uit. Met schaalvergroting stimuleren we technologie, maar er is ook ruimte voor een initiatief zoals Livar vlees. Het is niet óf óf, het is én én. Wat betreft de bovenomvang van de schaalvergroting zijn mij geen objectieve feiten bekend. We hebben een vooruitgang op milieugebied, maar we zijn er nog niet. Schaalvergroting is nodig om aan milieueisen te kunnen voldoen.

Ruimtelijke inpasbaarheid van megastallen

Drs. Peter Smeets, Environmental Sciences Group Wageningen UR

Sheets ruimtelijke inpasbaarheid van megastallen, definitie megastal:
Hoeveel zijn er? Waar liggen ze? Hoe zien ze er uit?
Wat nu een megastal is, is over vijf jaar weer gegroeid. Megastallen moeten we wat koeien betreft vooral in Friesland zoeken. De discussie gaat daar niet over. Het gaat alleen over varkens en kippen. Dat is op zich al interessant. De megastallen voor varkens en kippen zitten vooral in Brabant en Limburg en hier komt dus ook de discussie voor. Een nuance hebben we inmiddels gehad. De heer Backus heeft het over grootschalige bedrijven gehad, maar wij hebben het nu over stallen. Veel bedrijven hebben misschien geen megastal. Maar een megastal hoeft niet tot een groot bedrijven te behoren. Als we uitgaan van de definitie van een megastal, staat het land vol met megastallen. In de laatste jaren 2% van de koeien en 2% van de vleesvarkens, 10% van de zeugen wonen in een megastal.

Sheets voorbeelden
Ik toon u diverse voorbeelden van bedrijven met grote stallen. Koeienstallen. Het grootste melkveebedrijf. Vergeet de term varkensflat. 13 stallen hebben 2 verdiepingen. Als dat een flat is, wonen we allemaal in een flat. Voor kippen geldt hetzelfde. De grootste bedrijven herken je vanaf luchtfoto's goed, maar vanaf de weg moet je ze zoeken. Dat geldt ook voor varkens. De grote stallen zijn in het landschap nog redelijk te bezien.

Sheet: ruimtelijke inpasbaarheid
Als er gebouwd gaat worden moet er rekening gehouden worden met de MER-plicht en de IPPC-richtlijn. Geurwetgeving biedt ruimte om op gemeentelijk niveau gebiedsgericht beleid te voeren. Op de ene plek bouwen en op de andere plek kun je dat compenseren. Het ammoniakbeleid moet geïntegreerd worden in het natuurbeleid.

Sheet: ruimtelijke inpasbaarheid milieubepalingen
In LOG´s is ruimte voor intensieve veehouderij in grotere stallen. Potentiële ruimte, want de grond moet wel nog gekocht worden. Voor Gelderland en Overijssel hebben we dit uitgezocht. Voor Brabant en Limburg nog niet.

Sheet ruimtelijke inpasbaarheid: logisitieke eisen
Er is bij de bepaling van de LOG's niet specifiek gekeken naar de logistieke inpasbaarheid. LOG´s liggen dus ook op plekken waar je met verkeer slecht bij kunt. Dat is voor omwonenden juist het grootste probleem. De vrachtwagens en niet de stank, want dat laatste waren ze toch al gewend. Verspreid voorkomen van varkenshouderij kun je oplossen door te concentreren. Dat geeft logistieke voordelen.

Sheets ruimtelijke inpasbaarheid: landschapskwaliteit en voorbeelden van panorama's
Er zijn meer mogelijkheden dan de traditionele stallenbouw. Clusters ruimer neer zetten, maar tevens combi's maken met andere sectoren zoals glastuinbouw of visteelt. Of combinaties maken met groene of blauwe elementen. Laagbouw kan ook anders. Hoe groter de loods, hoe goedkoper de architect. Hoe zet je het in een landschap neer? Bijvoorbeeld verder van de weg of niet zichtbaar vanaf de weg. Een aantal voorbeelden laten zien dat de landschappelijke impact van megastallen relatief beperkt is.

Sheet nieuwe concepten megastallen
We werken aan een nieuwe ruimtelijke organisatie van de agroketen. Het traditionele concept is in 1850 bedacht. Huiskavel bij bedrijf. Nieuwe concepten van de megastallen zijn in feite "doing things better". Maar het kan nog beter: Doing better things. Shangai Greenport is door Limburg bedacht. We zijn in november 2006 naar China geweest en hebben dit bedacht. In Shanghai wilden ze de beste landbouw van de wereld en met "google" kwamen ze in Limburg uit. Je kan in Nederland in termen veel onmogelijk maken, maar Chinezen denken dat dit de beste landbouw van de wereld is.

Sheets conclusies
Milieu is niet beperkend voor uitbreiding IV in de LOG's in Overijssel en Gelderland. Clustering heeft grote voordelen, maar LOG's zijn niet op logistieke elementen geselecteerd. Derde conclusie betreft de schoonheid van het landschap. Inpassing is mogelijk maar er blijft altijd discussie of het lelijk is of

niet.

Van Regelen naar leren
Dr. ir. Froukje Boonstra, Environmental Sciences Group Wageningen UR

Sheet centrale vraag
We hebben veel gehoord over ontwikkelingen. We gaan u nu meenemen naar de bestuurlijke praktijk waar u deel van uit maakt. De ruimte van nieuwvestigingen: Er staan veel belangen op het spel. Druk op de besluitvorming. Lastige processen. We gaan in op de vraag hoe gemeenten en Provincie om kunnen gaan met de controverse die is gerezen. Hoe kunnen gemeenten zich opstellen en hoe kunnen ze beleid vormgeven. Ik ken niet alle details uit Limburg. Ik baseer me op de evaluatie van de reconstructie van de zandgebieden. Ik zal me ook baseren op algemene bestuurskundige inzichten. Hebben we niet te maken met een NIMBY- effect?

Sheets achtergrond en kenmerken reconstructie
De reconstructie zandgebieden is de beleidsmatige achtergrond. Dit is een grootschalig project van Oost- en Zuid-Nederland. Aanleiding was de varkenspest, maar het is verbreed naar andere onderwerpen zoals natuur, milieu en leefbaarheid. Het gaat over veel, maar de basis is ruimte bieden aan landbouwontwikkelingen en dan winst behalen op andere gebieden zoals natuur, water en milieu. Intensieve veehouderij zat op de verkeerde plek, dicht bij dorp of natuur, waardoor er stankoverlast was voor bewoners en bedrijven niet konden uitbreiden. Ruimtelijke zonering moest hier iets aan doen: extensiveringsgebieden, verwevingsgebieden en LOG's. De ruimte voor ontwikkeling ligt in de LOG's.
Het is een proces van veel partijen geweest. Gemeenten, waterschappen en maatschappelijke partijen. Planeigenschappen in de gebieden. Het is ons plan en we zullen het ook uitvoeren. Het is sterker in gebieden waar voor een regionaal plan is gekozen. Een provinciaal plan geeft minder binding. Belangrijk kenmerk van de reconstructie is de regisseursrol van de Provincie. Er worden win-win oplossing gezocht, zowel in plan als in de uitvoering.

Sheet tussenresultaten landbouwontwikkeling
Ik beperk me tot de landbouwontwikkeling. Wat heeft het opgeleverd? LOG's zijn begrenst en er zijn verschillen tussen de provincies. Overijssel heeft hele grote LOG's van honderden hectares, in Brabant zijn ze tientallen hectares. In Limburg is gekozen voor 43 zoekgebieden. Deze zijn nog nader te begrenzen. Plannen bieden mogelijkheden voor uitbreiding en hervestiging of nieuwvestiging. Verplaatsing IV vanuit extensivering wordt gestimuleerd met subsidies. In Limburg worden 50 verplaatsingen beoogd. In LOG's worden projectvestigingen gestimuleert, waarbij ondernemers gebruik kunnen maken van gemeenschappelijke voorzieningen. In het Limburgse plan staat het plan van 6 projectvestigingen. Niet alle nieuwvestigingen in LOG's zijn verplaatsers uit extensiveringgebieden. Het is meer dan dat. Een LOG geeft ruimte voor uitbreiding van bestaande bedrijven waar het kan.

Sheet kanttekening landbouwontwikkeling
Nu de praktijk. Dit moet doorwerken in bestemmingsplannen door de gemeenten bepaald, en zij moeten ook nog begrenzen. Daar zijn ze nu druk mee bezig. De ruimte in de LOG's is in de praktijk beperkt door de regelgeving. Vooral Natura 2000 gebieden hebben nogal wel consequenties voor de ruimte die beschikbaar is. Ook de nieuwe eisen door de Kaderrichtlijn Water brengt beperkingen met zich mee. Realiteit is dat verplaatsingen maar moeizaam op gang komen en vierde punt is dat er weerstand is bij bewoners tegen projectvestigingen en tegen grootschalige nieuwvestiging.

Sheet: analyse controverse
Als we inzoomen op dat debat blijkt dat er sprake is van een bonte coalitie van tegenstanders. Met verschillende motieven en belangen. Landschap, stank, verkeersdrukte, dierenwelzijn in de stallen, milieugroeperingen. Maar ook in de landbouw zelf is verdeeldheid. Ze voelen zich beperkt door bedrijven die nieuw komen.

Wat ook opvalt is dat het debat iets te maken heeft met de organisatie van de planvorming. Het is een kwestie van polderen. De belangrijkste belangen zit samen aan tafel, waardoor belangrijke resultaten geboekt worden. Maar er zitten ook nadelen aan het vertegenwoordigersmodel. Het strekt zich niet uit tot de burgers. Bewoners zijn beperkt betrokken geweest en die gaan nu juist zich keren tegen de effecten van het Reconstructieplan. Nu pas wordt het voor bewoners bedreigend.

Hierbij is sprake van een ongestructureerd probleem. Iedereen heeft zijn eigen opvatting, er is onenigheid over kennis en normen en waarden spelen een belangrijke rol. Dit maakt dat er geen simpele oplossingen zijn.

Sheet: hoe gaan overheden nu met dit probleem om?
Overheden kiezen vaak voor beleid als regelen. Ze gaan uit van hun beleidsdoelen en zoeken naar verfijning van bestaand instrumentarium. Voor de betere inpassing kun je eisen stellen aan stallen, zoals nokhoogte of stalgrootte. Milieuproblemen kun je koppelen aan luchtwassers. Je kan de LOG's krapper begrenzen of maximale eisen stellen aan vestigingen die nieuw zijn. Of wellicht omwonenden compenseren?

Sheet: andere strategieën nodig
Mijn zorg is, dat je het hiermee niet redt. Een gestructureerd probleem kun je op deze wijze oplossen, maar beleid of reguleren alleen helpt hier niet. Ik zie de eerste voorbeelden van een andere aanpak. Uitgangspunt daarbij dat bewonersverzet geen bedreiging is, maar een kans voor meer betrokkenheid bij het landelijk gebied. Er is een lerende beleidsstrategie nodig, een open gesprek met bewoners en belanghebbende. Daarbij is het zaak te zoeken naar het verhaal achter het verzet en naar de overlap en gemeenschappelijkheid. Kennis van mensen uit gebieden en wetenschappelijke kennis kan hierin een rol spelen. Dit betekent ook dat het vraagstuk moet worden verbreed. Het gaat niet over die ene vestiging of bedrijf, maar het gaat over de algehele kwaliteit. Dat wordt pas inzichtelijk als essentiële zaken aan elkaar worden gekoppeld. In een dergelijk proces moet de overheid duidelijk zijn over de eigen rol en de eigen randvoorwaarden. Het is een soort voortgezette reconstructie op lokaal niveau. Dat lijkt een stap terug, maar dat is de strategie om te komen tot gedragen oplossingen.

Sheet: samengevat
Hoe kunnen gemeenten omgaan met de controversie die voortvloeit uit de uitvoering van de reconstructie? Door bewonersverzet niet als bedreiging maar als kans te zien. Dat vergt een lerende strategie.

Vragen en antwoorden

Vraag:
Megastellen midden in het gebied of langs de snelweg?

De heer Smeets:
Als je langs de snelweg een goede uitsluiting kan krijgen, dan vanwege logistieke voordelen daar. Maar nog beter is aan het water, mits je er met een schip goed bij kunt.

Vraag:
We hebben het over verrommeling in het landschap. Daar heb ik niks over gehoord.

De heer Smeets:
Het lijkt er in de discussie over verrommeling op dat we het landschap louter vanaf de snelweg kunnen waarnemen. Toch kun je de locaties het beste, ook in termen van logistiek, aan de snelweg hebben, ook al ervaren mensen in de file dat als verrommeling. Dat wil nog niet zeggen dat het hele landschap aan het verrommelen is.

Vraag:
Gaan megastallen ten koste van de werkgelegenheid?

De heer G. Backus:
Schaalvergroting leidt tot meer economische efficiency, betere arbeidsproductiviteit en dus meer produceren met minder mensen. Aan de andere kant leidt betere efficiency tot betere concurrentiepositie. Op korte termijn leidt schaalvergroting tot uitstoot van arbeid, maar op lange termijn tot behoud van werkgelegenheid.

Vraag:
Wat is de definitie van mega: mega is 150 NGE (Nationale Grootte Eenheid) en groter. Bedrijven van 7.500 varkens zijn niet te vergelijken met bedrijven van 30.000. Is die definitie nog correct?

De heer Backus:
Ik heb klein, midden en groot genoemd. Groot is nu 150 NGE, dat wil zeggen 650 zeugen en een kleine 2000 vleesvarkens. Maar dit zijn veranderende grenzen. In jaren '70 hadden we ook discussies over mammoetbedrijven. Dit verschuift door de toenemende arbeidsproductiviteit van 2%. Wat we nu gemiddeld vinden, is morgen klein en wat morgen groot is, is daarna weer klein.

Vraag:
7.000 varkens is nog in te passen maar met 30000 varkens is dat toch heel anders?

De heer Smeets:
In Wageningen hebben we het begrip ruimtepomp bedacht, waarbij niet alleen naar de voorkant van het verhaal wordt gekeken maar het totale plaatjes wordt bezien. 30.000 is anders dan 7.000, dat is zeker waar. Maar je hebt op de plaatjes gezien dat het nog wel meevalt. Maar 30.000 op één locatie betekent óók het opruimen van 4 andere stallen van 7.500. Eén stal is makkelijker in te passen van 4.

Vraag:
Door voorlichting en educatie kun je draagvlak verkrijgen. De maatschappij weet niet wat landbouw inhoudt en dan komen er waanbeelden bij. Wetenschappers leggen ons nu uit wat het inhoudt. Moeten wij dat ook doen bij gemeenten en naar de burger toe?

De heer Smeets:
Ik ben daar somber gestemd over. Wij moeten als wetenschapper uitleggen hoe het precies zit in de landbouw, maar het bedrag dat Unilever en Campina uitgeeft aan reclame is enorm. Er wordt een beeld geschilderd wat niets te maken heeft met de bedrijven. De tomatensaus van Bertolli wordt echt niet door Italiaanse omaatjes op ambachtelijke wijze bereidt. Het reclamebudget van alléén Unilever is op jaarbasis is 3x het budget van WUR. In communicatie tegen een beeld aanvechten met louter

waarheid lukt dan niet meer. De tegenkracht die er in de verhalen zit in de reclame maakt het nodig om ons hierop te bezinnen. Met alleen de waarheid komen we er niet.

Vraag:
Is het niet ook zo dat de burger en de maatschappij door nostalgische beelden een oorzaak is van de manier waarop we tegen de landbouw aankijken?

De heer Smeets:
Ik zou willen dat de directeur van Unilever zich tegen het nostalgische beeld verzet. We zijn naïef als we alleen maar denken dat we het willen uitleggen en de waarheid vertellen. We boksen tegen een ander verhaal op. Daar vechten we tegen. Met louter de waarheid vertellen, redden we het niet.

Vraag:
De wereld verandert heel snel. De maatschappij moeten er anders tegen aankijken, want ze hebben toch ook de producten nodig. Is het niet goed om kinderen op dit vlak educatie te geven?

De heer Kropff:
Het blijft belangrijk om burgers om alle mogelijke manieren erbij te betrekken. Zie bijvoorbeeld het succes van een project als 'Kom in de kas'. Mensen gaan daar heen met hun kinderen en scholen gaan er naar toe. Neem kinderen mee naar bedrijven. Burgers kunnen zonder meer, meer betrokken worden bij de vraag hoe voedsel wordt geproduceerd.

Vraag:
Technologie moet beantwoorden dat er minder stank- en stofoverlast komt. Komen er door de megastallen dan niet meer varkens bij?

De heer Backus:
In Nederland hebben we voor de intensieve veehouderij een volumebeleid. De productiecapaciteit wordt gereguleerd door quota. Door van bestaande bedrijven productcapaciteit op te kopen kan een bedrijf dus groter worden. Dit werkt als een plafond. Er komen dus geen varkens bij. Er is één uitzondering en dat is een door voormalige Minister Veerman geïntroduceerde stimuleringsregeling, bedoeld om investeringen in mestverwerking stimuleren. Enkele bedrijven die zich aanmelden kunnen 40% van de quota om niet verkrijgen onder de voorwaarde dat de mest verwerkt wordt en buiten de landbouw wordt afgezet. Hierbij gaat het om tienduizenden varkensplaatsen. Dit is minder dan 1% groei met als effect 2% minder mest én de ontwikkeling van een technologie voor andere bedrijven. Dat is destijds goed bedacht van Veerman.

Vraag:
Bij schaalvergroting wordt geconcentreerd op een relatief klein gebied. Hoe is dit voor het leefklimaat? Smalle buitenwegen zijn vaak niet berekend op zwaar/groot/veel transport, waardoor verbreding of verzwaring nodig is. Hoe worden de kosten doorberekend aan de gemeente? Een raadslid is verantwoordelijk voor het geld en zal zich afvragen of dat door de gemeenschap moet worden betaald?

De heer Smeets:
De ontsluiting van LOG's is een belangrijk punt. Als er zodanig wordt opgeschaald dat er mestverwerking in het LOG kan plaatsvinden, dan wordt het grootste deel van vrachtwagenbeweging eruit gehaald. Maak het grootschalig, dan doe je je mest verwerken daar en ben je je transport kwijt. Bij de begrenzing van LOG's is vooral naar natuur en milieu gekeken. Het logistieke punt is ondergeschikt geraakt. Bij situering aan het water, kan nog meer winst geboekt worden wat betreft vrachtwagenbeweging.

Vraag:
Bij verplaatsing van IV van natuurgebied vindt er concentratie plaats op een nieuwe plek. Een knelsituatie rond natuur is opgelost, maar als er een nieuwe vestiging op 400 meter van het dorp plaatsvindt, belast je mensen hier ook weer met IV. Mensen geven om natuur, maar denken ook aan zichzelf. Die discussie is nu nog niet gevoerd. LOG's worden aangewezen,

maar mensen worden nu pas wakker door concrete voorbeelden. Is er bij schaalvergroting rekening gehouden dat er emissies zijn die voor de omwonenden niet acceptabel zijn?

De heer Backus:
De overlast is sterk afhankelijk van de situatie en de individuele beleving. Met luchtwassers kun je veel winst halen. Waar ondernemers aan de slag willen is het belangrijk om in dialoog te gaan met omwonenden. Dan zullen de ondernemers die vooruit willen dit samen met de omwonenden doen. Er zijn voorbeelden bekend van varkenshouders die dit deden. Dat gaat dus verder dan het claimen van milieugebruiksruimte en hangt af van de ondernemer hoe hij dat doet met omwonenden. Voor het draagvlak is het belangrijk om ontvankelijk te zijn voor de zorgen en hier iets aan willen doen.

Vraag:
In de presentatie was sprake van het compenseren voor omwonenden? Hoe ziet dit er concreet uit? Heeft u voorbeelden?

Mevrouw Boonstra:
Ik heb hier bewust een vraagteken achtergezet. Ik weet niet of dit al praktijk is. Maar negatieve effecten zou je kunnen compenseren met andere positieve ontwikkelingen. Of de positieve effecten goed in beeld brengen. Op lokaal niveau zorgen dat de komst van varkenshouderij ook betekent dat iemand weg gaat uit de kernrandzone en daar een probleem oplost. Door dit 1 op 1 te koppelen, is het beter uit te leggen. Er zijn meer creatieve oplossingen, maar financiële compensatie heb ik nog niet gezien.

Vraag:
Wat is het verschil tussen 5 bedrijven van 4000 varkens met een bedrijf van 20.000 varkens met betrekking tot het aspect mobiliteit?

De heer Smeets:
Bij schaalvergroting kunnen industriële technieken worden ingezet als het gaat om stank en ammoniak en daarmee een kwaliteitsslag maken. Dat vereist een bepaalde schaal. De heer Backus heeft aangegeven dat beweging van vrachtverkeer met name zit in mestvervoer. Als dat kan worden teruggedrongen door toepassing van mestverwerking, dan is er aanzienlijke winst te boeken. Dat geldt voor andere technieken ook. Er is een ondergrens voor het instellen van die technieken.

Vraag:
Hoe ziet u de verhouding tussen kleinschaligheid en grootschaligheid en uitspraken van het LEI op dit vlak eruit?

De heer Backus:
Ik heb in mijn presentatie aangegeven dat als ondernemers kleinschalige oplossingen kiezen, zoals bijvoorbeeld Livar, het mooi is als blijkt dat hier voor een bedrijf perspectief in zit. Maar schaalvergroting is de dominante trend. We moeten voldoende goedkoop voedsel voor wereldbevolking produceren. Ik vind het jammer als persoonlijke uitspraken in relatie tot onderzoeken van het Landbouw Economisch Instituut tot misverstanden op dit vlak hebben geleid.

Vraag:
Wat zijn de kansen voor de megapluimveebedrijven? Over het algemeen ging het nu over de varkensbedrijven.

De heer Backus:
Wat betreft schaalvergroting in de intensieve veehouderij loopt pluimvee voorop, dan varkens en dan melkvee. Dan bedoel ik dat het vooroploopt qua efficiency. Maar binnen een bepaald marktsegment kan dat ook anders zijn. Bijvoorbeeld scharrelhouderij, waar arbeidsinzet intensiever wordt. Voor pluimvee geldt hetzelfde als voor varkens wat betreft loslaten van quota. Bij een zeker volume als plafond en doorgaande schaalvergroting halveert elke 10 jaar het aantal bedrijven.

Vraag:
Hoe kan het dat daar waar intensieve veehouderij moet verdwijnen, rundvee wel kan floreren?

De heer Smeets:
Strikt genomen kan er geen argument worden aangedragen. De reconstructiezondering gaat over intensieve veehouderij en melkveehouderij hoort hier niet bij. De vraag is of dat terecht, want ook melkveehouderij is steeds minder grondgebonden. Voer komt niet meer van eigen land, maar van elders. Die trend zien we ook daar. Quota worden losgelaten en dan worden stallen groter. Ik denk dat er ten onrechte een andere beleidslijn geldt voor rundvee.

Vraag:
Natuur pleit voor een overgangsgebied voor rundvee met weidegang. Wat zijn dan nog de argumenten qua ruimtelijke ontwikkeling en milieu om intensieve veehouderijbedrijven en stallen tegen financiële tegemoetkomingen te gaan verplaatsen?

De heer Smeets:
Over stank en ammoniak kun je twisten. Burgers vinden varkens meer stinken dan koeien. Maar koeien kun je niet gesloten houden, dus de ammoniakemissie is niet minder erg. De trend gaat naar groter en meer beesten. Zie ook de plaatjes die ik liet zien van Friesland. De reconstructie als eerste en in de tijd ontwikkeld antwoord van achterstallig ruimtelijke ordeningsbeleid met betrekking tot de intensieve veehouderij. Er moet een andere ruimtelijke ordening zijn. Dat hebben we met andere bedrijven die doorgroeiden naar fabrieken wel gedaan, die zijn naar industriegebieden gegaan. Maar in de intensieve veehouderijsector hebben we dat niet gedaan, terwijl dat vroeger vroeger allemaal kleine bedrijven waren. Reconstructie is een eerste poging om grip te krijgen op deze discussie. Het antwoord moet binnen de 20^{e} eeuw passen, waarbij ook burgerparticipatie hoort. We zijn hiermee nog lang niet klaar.

Vraag:
U stelt dat ten aanzien van welzijn de grotere schaal van een bedrijf een risico vormt voor verzorging en vakmanschap. Is dat nu in de kern een schaalgroottevraagstuk of een managementvraagstuk (dus een vraag die in elk bedrijf zou kunnen gelden)?

De heer de Greef:
Het is een management vraagstuk. Een gezinsbedrijf kan met eigen arbeid alleen niet volstaan, dus moet je vreemde arbeiders aannemen voor bepaalde taken. Er komen ervaringen uit het buitenland dat er vreemde arbeid anders met dieren wordt omgegaan. Dat risico lopen we al. Een collega was bij een zeugenbedrijf geweest en één persoon van 23 jaar verzorgde 580 zeugen. 1x in de drie weken kreeg hij hulp en dat is onverantwoord. Bij schaalvergroting zal een ondernemer hier over moeten nadenken.

Vraag:
Heeft dat te maken met management of met schaalvergroting?Als een bedrijf groter wordt, dan moet de managementstructuur hierop aangepast worden. Dat is in de zorg niet anders. Ik vroeg me af of dat als aandachtpunt hoort bij de intensieve veehouderij?

De heer de Greef:
Ik ben het er mee eens dat dit niet specifiek voor de intensieve veehouderij is. Maar toch verdient het aandacht. Ik ben zoon van een winkelier. Toen de winkel een supermarkt werd, werd de aandacht voor de klanten toch anders. Gedrevenheid kan anders worden. We moeten niet de kop in zand steken en hier wel alert op zijn.

Vraag:
Is het mogelijk om bedrijven op industrieterreinen te leggen? Is dat mogelijk met de dierziekten?

De heer Smeets:
Wat dierziektes betreft en de oorzaak van grote epidemieën, heeft dat ten eerste te maken met transport, slecht transport tussen bedrijven. Verminderen we het transport, dan dringen we ook het risico op ziektes terug. Ten tweede: bij concentratie van bedrijven zijn dierziektes beter controleerbaar omdat je buiten de concentraties buffers maakt. Als nu bij 10.000 dieren in de Peel iets fout gaat, gaat het met 2 miljoen dieren mis. Ten derde: intensieve veehouderij op industriegebieden lijkt tegen het gevoel van mensen in te gaan, maar dat gevoel is variabel en daar zouden we toch aan moeten

wennen. Omdat we met een industriële aanpak ook goede dingen kunnen doen. Waarom zouden we niet doen wat in de industrie gebeurd is, namelijk gebieden inrichten waar nog beter met die tak van sport kan worden omgaan. Daar is niemand slechter van geworden.

Vraag:
Dat is niet het antwoord: is het vanwege risico's op dierziekten mogelijk om andere pluimveebedrijven om je heen te hebben op een bedrijventerrein?

De heer Smeets:
Niet alles kan bij alles.

De heer de Greef:
Intensieve veehouderij wil men niet in de buurt van de bevolking hebben. Industrie ook niet, dus wat zou er op tegen zijn om intensieve veehouderij bij de industrie te hebben. Dan hebben we in ieder geval veel minder transport.

Vraag:
Gezien de wereldbehoefte aan voedingsmiddelen en de mondialisering vindt de verplaatsingsbeweging niet alleen plaats van gemeente naar gemeente, maar ook naar gebieden buiten Nederland. Wat zijn daar de effecten van voor Nederland?

De heer Backus:
We kunnen de volgende verschuiven waarnemen ten aanzien van de voedselproductie. We kunnen aannemen dat productie in Azië zal stijgen. De verwachting is dat in Oost-Azië de sterkste productiegroei zal zijn, dan gevolgd door Latijns- en Noord-Amerika. Europa heeft de minste groei. Binnen Europa zal Oost-Europa de meeste toename hebben. Nederland zal vrij constant blijven en Denemarken ook. De prijzen die ondernemers betalen voor mestrechten zullen ook wel constant blijven. In het Verenigd Koninkrijk verwacht ik een teruggang.

Afsluiting de heer Mares:

Dames en heren, het is tijd en we moeten deze sessie sluiten. Er is veel gevraagd van uw uithoudingsvermogen. Wat wetenschap ons te bieden heeft, hebben we kunnen zien. We hebben ook kunnen ervaren dat de wetenschap zelf ook niet alle wijsheid in pacht heeft. Ze zoeken zelf ook naar 100% waarheid. Emotie en ratio gaan in de discussie samen, en er zijn ook zaken die je niet kunt benoemen, die ondefinieerbaar zijn. Wel is duidelijk dat waar het gaat over mens, milieu en markt, blijkt dat wat dat betreft voor u in de betogen van de wetenschappers ongetwijfeld herkenbare elementen zitten. Het zou kunnen zijn dat u denkt 'dat meen ik ook' en 'ik heb ook mijn bedenkingen'. Als die zaken gaan leven, dan is het een gezonde avond. Het is een avond waarin we uitgedaagd worden van "Mondriaan" naar "Appel" te gaan. Die uitdaging ligt voor u en voor ons. U bent bestuurder en u wordt opgezadeld met deze dilemma's en moet verantwoorde besluiten nemen. Om u te helpen willen wij u graag vanuit de commissie samen met Provincie en de wetenschap behulpzaam zijn. Dit is geen afsluitende avond, maar een uitdaging van hoe gaan we samen verder. "Appel" zal er wat mij betreft komen. Hartelijk dank voor uw aanwezigheid.